

OTKA ZÁRÓJELENTÉS

Szélesebb összefüggésrendszer

Az OTKA kutatás beilleszkedett egy szakmai értelemben rendkívül nehezen elemeire bontható kutatási folyamatba, mely a 19-20. századi iskolázási, iskolázottsági, elitkiválasztódási egyenlőtlenségeket etnikai, felekezeti, nemi, foglalkozási, regionális paraméterek alapján, sokféle forrásra támaszkodva az empirikus oktatásszociológia, történetpszichológia, társadalomtörténet, oktatástörténet, elitszociológia eszköztárával vizsgálja. A kutatás 2000-es évek eleji fázisát részben egy korábbi OTKA finanszírozta, de az évek során más forrásokat is bekapcsoltunk.

Személyi összefüggésrendszer

1. Az OTKA kutatás vezetője ugyan Nagy Péter Tibor volt, de munkáját *Karády Viktorral közösen* végezte. A publikációk és az OTKA nyilvános eredményei is nagyobb részt e két kutató közös vagy külön megjelenő munkáiban foglaltatnak. (Az eredmények között fel fogjuk továbbá sorolni Forrai Judit hab. docens könyvét, valamint Biró Zsuzsanna Hanna ill. Fekete Szabolcs Phd hallgatók tárgyba vágó publikációit és előadásait is.)
2. A kutatás előre tervezett munkatársi körének jelentős része - Biró Zsuzsanna Hanna kivételével - végül is nem vett részt az adatok feldolgozásában, részben *az intézet átszervezése*, részben más személyi okoknál fogva. Ebben a kutatásvezető hibája is közrejátszhatott: személyi honoráriumot tanulmányírást senkinek nem akartam fizetni – s nem is fizettem. Így a költségeket lényegében az adatrögzítés, adatbázisépítés, adatmanipuláció, és az asszisztensi munka jelentették, melyeket részben Sárasi Béláné, részben a Létra Alapítvány, a Connaught Bt, a WJFL, a Lapégo Bt, az Elmodex Kft végezte. Természetesen az utóbbi 5 intézmény részéről valójában egy-két évek óta kipróbált egyszerű adatrögzítő, adatmanipulációban gyakorlott középiskolai vagy főiskolai végzettségű munkatárs (Tóth Jula Buda Enikő, Szigeti Ágnes, Pál Ferenc, W.Tar Krisztina, Joó Adrienn, Greksa Edit, Bendzsák Csaba) ill. – évek óta heti 20-30 órában asszisztensként velünk dolgozó PhD hallgató (Szűcs László Gergelyt) végezte a munkát.

Tárgyi összefüggésrendszer

1. A kutatás kezdetekor úgy gondoltuk, hogy a végtermék egy monográfia lesz. Mint az alábbi beszámolókból kiderül, nem monográfia, hanem számos résztanulmány készült, s ma úgy látjuk, nem is „az oktatástörténet regionális összefüggéseiről” szóló „nagy narratíva” megírása a fő cél a jövőben sem, hanem *az egyes szaktanulmányok regionális aspektusának kifejtése, melyet kizárólag ez a kutatás tesz lehetővé.*
2. A kutatás kezdetekor úgy gondoltuk, hogy a két háború közötti időszakban a dualizmus koránál gazdagabban hierarchizált népszámlálási anyag lesz a fő forrás, ma már látható hogy az egyes területek érettségizett-kibocsátó, diplomás-kibocsátó potenciája ezzel legalábbis egyenrangú fejlettségi mutató.
3. A kutatás kezdetekor úgy gondoltuk, hogy az előre meghatározott régiók a kutatás megfigyelési egységeit fogják képezni, s az elemzések ezen régiók különbözőségének leírására épülnek majd. A kutatás során világossá vált, hogy a régióhatárok a vizsgált téma függvényében dinamikusan változnak.

A kutatás eredményei és a tudományos közösség

1. A kutatás vezetése, a főbb eredmények publikálása egy idősebb és egy középkorú vezető kutató (Karády Viktor és Nagy Péter Tibor) napi kommunikációján alapult.
2. Az eredeti terv szerint bevont munkatársunk Biró Zsuzsanna Hanna jelentős önálló feladatkört, a mintegy tízezres elemszámú bölcsészdiplomás-adatbázis gondozását látta el – amellett, hogy saját tanulmányait, előadásait ennek bázisán elkészítette.
3. Aktivitásunk egyik fő eleme volt, hogy folyamatosan ajánlatokat tettünk a kutatásba eredetileg be nem vont kollégáknak, hogy adatbázisainkat részben vagy egészben használhatják. Ezzel többen éltek is: így Fekete Szabolcs PhD hallgató, Pécs, Bara Zsuzsanna PHD hallgató Budapest, Fenyves Katalin PhD hallgató Budapest, Gabi Bar Shaked tudományos főmunkatárs Jeruzsálem, Lucian Nastasa tudományos főmunkatárs, Kolozsvár, Forrai Judit hab. egyetemi docens, SOTE. Fekete Szabolcs és dr. Forrai Judit előadásai ill. könyve eredményeink részét képezik.
4. Kutatásunk nemzetközileg is egyedülálló részletezettségű voltát nemzetközi tudományos közösség előtt is érzékeltethettük Párizsban, Genfben, Kolozsvárott.
5. Minthogy világossá vált, hogy sokkal több értékes eredményünk van, mint amennyi belátható időn belül hagyományos tanulmányokban megírható, számos, igen részletes eredményt elektronikusan publikáltunk. Ezek a <http://www.nagypetertibor.uni.hu/regionalitas.htm> és a <http://wesley.extra.hu/regionalitas.htm> weblapokon keresztül hozzáférhetők. *A keresztátlák tömege alapján lényegében bárki ugyanazokat az elemzéseket elkészítheti, melyeket a system-file-okat gépükben birtoklók. Az összességében sokmillió forintos értékű adatbázisok nyitottsága – azt megelőzően, hogy a kutatásvezető és munkatársai a maguk publikációit elkészítették volna – nyilván igen szokatlan, de bízunk benne, hogy jó hatással van a tudományos közösségre.*
6. A kutatás egyes melléktermékei – adatbázismanipulációs célokra használható formába hozott településlisták, foglalkozási kódok, névjellegkódok – is a tudományos közösség rendelkezésére állnak: <http://wesley.extra.hu/eszkozok.htm>

Beszámolónk három részre oszlik:

ELSŐ RÉSZ: A kutatás során végzett munkálatok

MÁSODIK RÉSZ: A kutatás eredményeinek publikus megjelenése

HARMADIK RÉSZ: Regionalitás-elméleti eredmények

ELSŐ RÉSZ: A kutatás során végzett munkálatok

Háttér munkálatok:

- Folytattuk a korábbi években felhalmozódott adatbázisok gondozását, adattisztítását, újabb és újabb változókkal való ellátását, az adatbázisok összekapcsolását. Ez valójában magas szintű asszisztensi szakértői munkát igényelt, melyet szakmai szolgáltatásként vettünk igénybe. Az FKI átszervezése következtében nem merülhetett fel, hogy egyik vagy másik asszisztentst alkalmazzuk.
- Folytattuk a korábbi években megkezdett „gépi automatizmusok” fejlesztését. Ezek olyan összetett parancsok, melyeket minden egyes adatbázisra SPSS-ben lefuttatunk,

majd a – minden alkalommal felmerülő – hibák vagy hiányosságok alapján folyamatosan továbbfejlesztünk. Ilyen több tízezer parancssorból álló segédeszköz a település-azonosító és többféle módon besoroló szintaxis, a foglalkozásnév-azonosító és besoroló szintaxis, a személynevek etnikai háttérét besoroló szintaxis. Ez magas szintű asszisztensi munkát igényelt, melyet a szó szoros értelmében folyamatosan kellett a kutatásvezetőnek irányítania.

- Továbbfejlesztettünk egy régi DOS-os alapú KSH szoftvert, így az a történeti adatok ábrázolására maradéktalanul alkalmassá vált.
- Folytattuk a korábbi években megkezdett elsődleges adatbázis-építő munkálatokat, melyek csak papír alapon hozzáférhető, nyomtatott aggregált statisztikai adatok gépre vitelét jelentette. (Népszámlálási kiadványokból, budapesti és országos statisztikai évkönyvekből, specializált kiadványokból) Ehhez valamivel kevésbé képzett, de megbízható segédmunkaerőkre volt szükségünk.
- Folytattuk a korábbi években megkezdett elsődleges adatbázis-építő munkálatokat, melyek csak papír alapon (levéltárban) hozzáférhető, *nem* nyomtatott, kézzel írott aggregált statisztikai adatok gépre vitelét jelentette. Ehhez az előbbinél valamivel jobban képzett segédmunkaerőkre volt szükségünk, munkájukat asszisztensükkel ellenőriztettük.
- Folytattuk a korábbi években megkezdett elsődleges adatbázis-építő munkálatokat, melyek csak papír alapon (levéltárban) hozzáférhető, *nem* nyomtatott, *nem* aggregált statisztikai adatok gépre vitelét jelentette. Magyarán személysoros adatbázisok építéséről volt szó. Ehhez az előbbinél még valamivel jobban képzett, nehezen olvasható nevek, helységnevek felismerésében rutinos segédmunkaerőkre volt szükségünk, munkájukat asszisztensünkkel ellenőriztettük.

MÁSODIK RÉSZ: A kutatás eredményeinek publikus megjelenése

A kutatás eredményeit publikációikban, konferencia-előadásaikban, egyetemi kurzusaikban közvetlenül hasznosító kutatók: Forrai Judit, Karády Viktor, Nagy Péter Tibor; PhD hallgatók: Biró Zsuzsanna Hanna, Fekete Szabolcs.

Mínt hogy világossá vált, hogy sokkal több értékes eredményünk van, mint amennyi belátható időn belül hagyományos tanulmányokban megírható, számos, igen részletes eredményt elektronikusan publikáltunk. Ezek a <http://www.nagypetertibor.uni.hu/regionalitas.htm> és a <http://wesley.extra.hu/regionalitas.htm> weblapokon keresztül hozzáférhetőek. *A keresztáblák tömege alapján lényegében bárki ugyanazokat az elemzéseket elkészítheti, melyeket a system-file-okat gépükben birtoklók. Az összességében sokmillió forintos értékű adatbázisok nyitottsága – azt megelőzően, hogy a kutatásvezető és munkatársai a maguk publikációit elkészítették volna – nyilván igen szokatlan. Ezekre az adattáblákra rátalál a google, be vannak linkelve a szociologia.lap.hu ill. a neveléstortenet.lap.hu helyekre, a linkek a kutatásban résztvevők publikációiban olvashatóak,*

Az elektronikus publikáció mellett az elsődleges adatok papír alapú publikációját is folytattuk a WJLF segítségével elsősorban a magyar népszámlálási statisztika nagy hagyományai iránti tisztelt kifejezésekként.

A kutatás eredményei az alábbi publikációkban hasznosultak:

A kutatásvezető idevágó publikációi:

Nagy Péter Tibor: Az állami befolyás növekedése a magyarországi oktatásban 1867-1945 In: Iskolakultúra: 2005. 6-7. sz. 3-229. old. (Az akadémiai doktori disszertáció publikus változatában már néhány tábla az új kutatási eredményre támaszkodik)

Nagy Péter Tibor: Budapest In: Educatio, 2005. (14. évf.) 1. sz. 213-220.. old. (A Budapestről szóló számban úgy magam mind Karády Viktor tanulmánya jelentős mértékben a jelen kutatásra támaszkodik)

Nagy Péter Tibor: Iskolázottság és vallásosság Budapesten In: Educatio, 2005. (14. évf.) 1. sz. 75-94. old. (A kortárs elemzésen alapuló kutatás történeti regionális elemzéseire használtuk. lásd a tanulmányban nem, de a honlapon megjelent táblákat)

Nagy Péter Tibor: The numerus clausus in inter-war Hungary East European Jewish Affairs Volume 35, Number 1, June 2005 pp. 13-22(10) (A kutatáshoz kapcsolódó regionális elemzések elsősorban a vidéki egyetemek sajátosságait ölelik fel.)

Nagy Péter Tibor: Az állami befolyás növekedése az oktatásban in: TANULMÁNYOK A NEVELÉSTUDOMÁNY KÖRÉBŐL 2005, Budapest, 2006 Műszaki Kiadó Szerk. Falus Iván - Kelemen Elemér 147-162 (Az akadémiai doktori disszertáció publikus változatának összefoglalójában az új kutatási eredményre támaszkodik „a más településre, más megyébe költöző elitek”-kel kapcsolatos alfejezet.)

Nagy Péter Tibor: Munkaerőpiaci erők a közoktatás és szakoktatáspolitikában, 1867-1945 In: Educatio, 2006. (15. évf.) 2. sz. 232-251. old. (A kutatáshoz kapcsolódó regionális elemzések először használják a foglalkozásspecifikus iskolázottsági területi változókat.)

Nagy Péter Tibor: Világnézeti nevelés az ötvenes évek Budapestjén Educatio, 2006. (15. évf.) 3 sz. 566-592. oldal (A kutatást a Budapestre áramló vidéki népesség háttérének megértéséhez használtuk fel.)

Nagy Péter Tibor: A „felnöttek” oktatása történeti aspektusból in: Tanul a társadalom MTA PB, Budapest 2006, szerk. Keller Magdolna és Simándi Szilvia (A felnőttoktatás a területi iskolázottsági egyenlőtlenségek megváltozásának egyik alapvető oka, s motivációja is)

Nagy Péter Tibor: Az egyháziak, az egyházak és az oktatás – nemzedékek vallásossága In: Évkönyv I(2006/1) Theológus és Lelkész Szak Vallástanár Szak, WJLF-Wesley János kiadó Bp,2006, Szerk.: Majsai Tamás, 153-194 (A vallásosság, ill felekezetiesség regionális ill. településhierarchia mentén leírható különbözőségről)

Nagy Péter Tibor: Socially Canonized Elite Groups in Hungary in the 20th century in: Temps, espaces, langages, szerk: Patrick Renaude, Paris, 2006 (Elitjeink regionális rekrutációjáról)

Nagy Péter Tibor: Társadalmilag kanonizált elitek a 19-20. században, Iskolakultúra 2007 augusztus (Elitjeink regionális rekrutációjáról)

Nagy Péter Tibor: A humboldti és a post-humboldti egyetem diplomásai a magyar társadalomban Educatio, 2006. (15. évf.) 4. sz. 703-718. old. (A humboldti és posthumboldti egyetem diplomásai társadalmi jelenlétének egyik alapvető különbsége, a diplomások fokozódó jelenléte a kisebb településeken)

Nagy Péter Tibor: On the Anti-semitic Prejudice in Hungary Today. – Review of sociology Vol 12 (2006) 2 103-109 (A kutatást Kovács András néhány állításának kontrolljához használtuk)

Nagy Péter Tibor: A kolozsvári bölcsészkar és természettudományi kar hallgatóságának felekezeti rekrutációja (1872–1918) Magyar Pedagógia 2006 1 5-28.p. (Ez egy tisztán regionális természetű tanulmány kétféle értelemben is: bemutatja az erdélyi régió felsőoktatási keresletét, illetve bemutatja, hogy más régiókból kik orientálódtak Kolozsvár felé.)

Nagy Péter Tibor: The University of Kolozsvár/Cluj and the Students of the Humanities and Science Faculties (1872-1918), in Cornel Sigmirean (ed.), *Intellectual si societatea moderna. Repere central-europene, Trgu Mures, Editura Universitatii "Petru Major", 2007, pp. 339-369:* (Ez egy tisztán regionális természetű tanulmány kétféle értelemben is: bemutatja az erdélyi régió felsőoktatási keresletét, illetve bemutatja, hogy más régiókból kik orientálódtak Kolozsvár felé.)

Nagy Péter Tibor: Az iskolai elitek és iskolázott elitek kutatása In: Pukánszky B. (szerk.): *A neveléstörténet kutatásának új útjai* (munkacím), Budapest, Gondolat, 2008 (sajtó alatt)

Biró Zsuzsanna Hanna – Nagy Péter Tibor: Nemi esélyek és nemi döntések a két világháború közötti bölcsészkarokon. In: *Educatio* 2007/4. (sajtó alatt) (Ez regionális természetű tanulmány kétféle értelemben is: bemutatja a bölcsészhallgatók lakóhelyére és születési helyére érvényes adatokat, illetve leírja a négy egyetem sajátos vonzáskörzetét. Az elkészült térképekre – nyomdatechnikai okokból - linkek utalnak)

A kutatás résztvevőinek idevágó publikációi:

Forrai Judit, hab. egyetemi docens

Judit Forrai: *Central European medical doctors at the turn of century 1890-1910 Database for Hungary.* Gondos and Sosana Publish House Haifa, 2007

Karády Viktor, egyetemi tanár

Karády Viktor: “Student Mobility and Western Universities. Patterns of Unequal exchange in the European Academic Market (1880-1939)”, in Ch. Charle, P. Wagner, J. Schriewer (ed.), Transnational Intellectual Networks. Forms of Academic Knowledge and the Search for

Cultural Identities, Frankfurt, New York, Campus Verlag, pp. 361-399. In Spanish : in *Redes intelectuales transnacionales*, Edicion Pomares, Barcelona, México, 2006, 285-320.

Karády Viktor: „Budapest iskolaváros a magyarországi képzési piacon 1944 előtt” *Educatio* 2005, tavasz, 14/1, 95-119.

Karády Viktor- Peter Tibor Nagy: Educational Inequalities and Denominations. Database for Eastern Slovakia and North-Eastern Hungary, 1910. Budapest, John Wesley Publisher. (179 p.) 2006

Karády Viktor: Two Paradigms of Denominational Inequalities in the Accumulation of Educational Capital. Eastern and Western Slovakia in Comparison, in V. Karady, P. T. Nagy (eds.), *Educational Inequalities and Denominations. Database for Eastern Slovakia and North-Eastern Hungary, 1910*. Budapest, John Wesley Publisher, 9-34. 2006

Karády Viktor: Antiszemitizmus és modernizációs egyenlőtlenségek Magyarországon, in A zsidóság és Európa. Új fejezetek az antiszemitizmus történelmi-társadalmi gyökereiről, szerk. Grüll Tibor, Répás László (ed.), Budapest, József Attila Könyvtár, 135-153. 2006

Karády Viktor: Les Juifs, la modernité et la tentation communiste. Esquisse d'une problématique d'histoire sociale. in Nicolas Bauchet, Francois Bocholier et al. (eds.), *Les changements d'élites dans l'Autre Europe*, Paris, Editions de l'Ecole Normale Supérieure, 85-105. 2006

Karády Viktor: Une elite dominée. La bourgeoisie juive et la noblesse en Hongrie. in *Anciennes et nouvelles noblesses de 1880 à nos jours*, sous la direction de Didier Lancien et Monique de Saint-Martin, Paris, Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, 2007, 307-330.

Karády Viktor: *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*. Herausgegeben von Márta Fata, Gyula Kurucz und Anton Schindling, unter Mitarbeit von Alfred Lutz und Ingomar Senz, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2006. (Contubernium. Tübinger Beiträge zur Universitäts- und Wirtschaftsgeschichte, Band 64). *Magyar tudomány*, 2007/10.

Karády Viktor: Jews in the Hungarian Legal Profession and Among Law Students from the Emancipation till the Shoah, *Iskolakultúra*, (online edition) 2006/1

Karády Viktor: Az iskolázás felekezeti és regionális egyenlőtlenségeiről a 20. század eleji Magyarországon. in *Festschrift, A 80 éves Kende Péter tiszteletére*, Budapest, szerk. Márton László et al., Budapest, 2007.

Karády Viktor: A budapesti zsidóság 1945 előtt. Szociológiai bevezetés. *Budapesti Negyed*, sajtó alatt

Karády Viktor: A bölcsészkarok oktatói és az egyetemi piac szerkezete a dualista korban (1867-1918), *Educatio*, 2007/2

Karády Viktor: Denominational Inequalities of Education in Dualist Hungary (with Special Focus on Transdanubia), *Festschrift in Memory of István György Tóth*, sajtó alatt

Karády Viktor: Problemen der Bildung von Minderheitseliten im multiethnischen und multikonfessionellen Nationalstaat. (Ungarn in der Doppelmonarchie -1867-1918). in Michael. Müller (Hrsg.), *Arenen der Elitenbildung*, Leipzig, sajtó alatt

Karády Viktor: "The anti-Semitic 'change of the guard' in Hungary". Southampton, Parkes Institute, sajtó alatt

Karády Viktor: "Intelligenz", in *Geschichte der Habsburger Monarchie*, Wien, Commission für die Geschichte der Habsburgermonarchie sajtó alatt

Karády Viktor: "L'accueil promu, puis perturbé : les étudiants juifs de l'est européen dans les universités de la III. République", in *Mission CAARME, Reims*, sajtó alatt

Karády Viktor: Pérégrinations contraintes et migrations stratégiques. Les cadres socio-historiques de la fuite des cerveaux de l'Autre Europe (1890-1940), Toulouse, Université Le Mirail, sajtó alatt

Karády Viktor: "The Overall Survey of Educated Elites in Pre-Socialist Hungary - 1867-1948. (Issues, Approaches, Sources, Preliminary Results)", St Petesburg, German Cultural Institute, sajtó alatt

Karády Viktor: "Educated Elites in Pre-Socialist Hungary - 1867-1948. Preliminary Results of an Overall Survey.", Köln, sajtó alatt

Karády Viktor: Multikulturális szakértelmiség a dualista korban ? Felekezeti és etnikum a Kolozsvári Egyetem orvosainak rekrutációs jellemzői között (1872-1918), *Iskolakultura* sajtó alatt

Karády Viktor: Eléments sociologiques d'un désastre, in *L'Holocauste en Hongrie soixante ans plus tard*, Paris, Commission pour la Mémoire de la Shoah, sajtó alatt

Karády Viktor: Tradition, modernité et surscolarisation en Europe Centrale. Un bricolage socio-historique, in Peter Lang, sajtó alatt

Karády Viktor: Historical Studies of Elite Groups in the Age of Computer Science : the Case of Post-Feudal Hungary, in Constantin Iordachi (ed.) Budapest, Pasts Inc., 2006.

Karády Viktor: Denominational Inequalities of Elite Training in Transylvania during the Dual Monarchy, in V. Karády, Zs. Török (ed.), *Problems of Elite Formation in Modern Transylvania*, Budapest-New York, Pasts Inc., sajtó alatt

Karády Viktor: (avec Zs. Török), *Problems of Elite Formation in Modern Transylvania*, Budapest, Budapest-New York, Pasts Inc. sajtó alatt

Karády Viktor: "The Social Functions of Education in a Multi-Cultural and Post-Feudal Society. The Transylvanian Paradigm", in V. Karady, P. T. Nagy (ed.), Educational Inequalities and Denominations. Database for Transylvania, 1910. Budapest, sajtó alatt

Karády Viktor: (avec Peter Tibor Nagy), Educational Inequalities and Denominations. Database for the Central Plain (between Danube and Tisza) and Budapest, 1910. Budapest, Wesleyan Theological Seminary. sajtó alatt

Karády Viktor: (avec Peter Tibor Nagy), Educational Inequalities and Denominations. Database for Transylvania, 1910. Budapest, Wesleyan Theological Seminary. sajtó alatt

Karády Viktor: Az érettségítől a diplomáig. Az egyetemhasználat stratégiáinak és egyenlőtlenségeinek konjunktúrális alakulása (1900-1942), Iskolakultura sajtó alatt

Karády Viktor: (avec Peter Tibor Nagy), Educational Inequalities and Denominations. Database for Eastern Hungary (Beyond River Tisza), 1910. Budapest, Wesleyan Theological Seminary. sajtó alatt

Karády Viktor: L'échange inégal. Les étudiants européens dans les universités étrangères (1880-1940), Francfort, Paris, Peter Lang, sajtó alatt

Karády Viktor: A középiskolai piac Szegeden, 1900-1945, , Szeged, Móra Ferenc Múzeum, sajtó alatt

Karády Viktor: A névválasztás logikája a dualista névmagyarosításokban (1894-1956), / sajtó alatt

Biró Zsuzsanna Hanna, PhD hallgató

Biró Zsuzsanna Hanna: Nemi esélyek és nemi döntések a két világháború közötti bölcsészkarokon. In: Educatio 2007/4. (sajtó alatt) (szerzőtárs: Nagy Péter Tibor)

Biró Zsuzsanna Hanna: A társadalmi nemek közötti különbségek empirikus kutatása a Horthy korszak bölcsészdiplomásainak példáján. In: Pukánszky B. (szerk.): A neveléstörténet kutatásának új útjai (munkacím), Budapest, Gondolat, 2008 (sajtó alatt)

Biró Zsuzsanna Hanna: A némettanárok rekrutációja a két világháború közötti Magyarországon – előadó, az MTA Neveléstörténeti Albizottságának éves konferenciája, Pécs, 2005 dec. 2-3.

Biró Zsuzsanna Hanna : Élőnyelv-szakos bölcsészhallgatók a két világháború között (történeti szociológiai elemzés) – előadó, „Egyetemi hallgatók a 19-21. században” c. konferencia, szervezők: PTE „Oktatás és Társadalom” Doktori Iskola, az Európai Szociológiai Társaság Oktatásszociológiai Hálózata, a Magyar Szociológiai Társaság Oktatásszociológiai Szakosztálya, Pécs, 2006 máj. 23.

Biró Zsuzsanna Hanna: *Királyi és nem királyi út a bölcsész diplomáig - „túlkoros” és „nem túlkoros” hallgatók a magyar egyetemeken (1920-1945)* – előadó, ONK, Budapest, 2006 okt. 26-28.

Biró Zsuzsanna Hanna: *Az idegen nyelvi orientáció társadalmi összefüggései – történeti-szociológiai elemzés a Horthy-korszak filológus-hallgatói körében* – előadó, „Oktatás, elíttek, zsidóság a 19-21. században” c. konferencia a 70 éves Karády Viktor tiszteletére, szervezők: MTA Neveléstörténeti Albizottsága és a Magyar Szociológiai Társaság Oktatásszociológiai Szakosztálya, Budapest, 2006. dec. 14-15.

Biró Zsuzsanna Hanna: *A társadalmi nemek közötti különbségek empirikus kutatása a két világháború közötti bölcsészkarok példáján* – előadó, „Új utak a neveléstörténet-írás historiográfiájában és metodológiájában”, Szimpózium, Eger, 2007. október 4-5.

Fekete Szabolcs, PhD hallgató

Fekete Szabolcs: *Elsőéves joghallgatók beiskolázásának vizsgálata a pécsi Erzsébet Tudományegyetem az 1930-32 tanévekben.* Konferencia előadás A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudomány Intézete 2005. október . (Az egyetemi hallgatók társadalmi háttere I Pécs

Fekete Szabolcs: *Bölcsészhallgatók beiskolázásának vizsgálata a pécsi Erzsébet Tudományegyetem az 1920-1940 között* Konferencia előadás A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudomány Intézete 2006. május . (Az egyetemi hallgatók társadalmi háttere II Pécs

Fekete Szabolcs: *A pécsi Erzsébet Tudományegyetem bölcsészhallgatói egyetemi karrierjének időfaktorai a Horthy-korszakban.* Konferencia előadás MTA Veszprémi Területi Bizottság (Veab) Neveléstudományi Szakbizottsága 2007. december
Történeti antropológia és nevelés – Kultúrák találkozása Veszprém

Fekete Szabolcs: *Ethno-cultural minorities and new university-trained elites in Eastern and Central Europe during the long 19th century* Genf (angol nyelvű) *Recruitment of a regional university in Hungary between the world wars* Genfi Egyetem 2007. március előadás

HARMADIK RÉSZ: Regionalitáselméleti eredmények

I.

1 A területi egyenlőtlenségrendszer hagyományosan úgy vonják vizsgálat alá, hogy meghatározott időpontban megvizsgálják kisebb vagy nagyobb területi egységek *egymáshoz képest* mutatott eltérő iskolázottságát. A pontosítás általában úgy folyik, hogy a regionális vagy megyei számokat kistérségekre bontják le, s ezzel „igazi kiemelkedő”, „igazi lemaradó” térségeket mutatnak be.

Kutatásunk *nem* ezt az utat, hanem az alapvetően megyei, városi szintű adatok **többdimenzióssá** változtatásának útját követte. Ennek hátránya, hogy kistérségek társadalmáról nincs mit mondanunk. Előnye viszont, hogy érzékeljük: az egymás mellett élő „párhuzamos társadalmak” szempontjából nem ugyanott húzódnak a regionális határok, tehát a megyék iskolázottsági, iskolai, egyetemi rekrutációs összefüggéseit megvizsgálva *külön-külön régiók* jönnek létre a „reformátusokra”, vagy a „németekre” vagy a „parasztokra” nézvést.

2 A kutatások általában élesen elválasztják egymástól az iskolázottság népszámlálási szintű aggregált, iskolai szintű aggregált, személyi szintű diák és személyi szintű iskolázott felnőttekre vonatkozó adatait.

Kutatásunk *nem* ezt az utat követte, hanem népszámlálási, iskolai, személyes diák és személyes elitadatokat egyaránt adatbázisába épített. Ez azt jelenti, hogy az egyes megyékről, s azon belül az egyes altársadalmakról – egyetlen időpontra nézve is – **több aspektusú adatunk** van: a társadalom egészére vonatkozó iskolázottsági adat, a tízen- és huszonevesekre vonatkozó (tehát a közvetlen közelmúlt iskolázási lehetőségeire utaló) iskolázottsági adat, az iskolázott emberek „termelődése” pillanatnyi állását tükröző aggregált iskolai adat, a megyébe történő iskolai vagy iskolázottsági motivációjú/tolóerejű adat a diákok és (alkalmanként) a helyi értelmiségiek személyes adatai alapján, végül a megye értelmiség-kibocsátó kapacitása az egyetemek hallgatóinak regionális összetétele alapján. Mindezeket természetesen több időpontban – lényegében a népszámlálások éveiben – meg lehet vizsgálni, időbeli dinamikájukban is.

3. A kutatások általában az iskolai egyenlőtlenségeket területileg leíró tanulmányokban végződnek. Mi ma ezzel szemben úgy látjuk, hogy az iskolázottsági egyenlőtlenségeket **általános** regionalitásukban leíró tanulmányok csak megerősíteni vagy pontosítani tudnak azt, amit a regionális egyenlőtlenségekről amúgy is tudunk. (Egyes megyék fejlettebbek, mint más megyék, s az országon belül ez fő szabályként egy nyugat-kelet és észak-dél irányú kultúrlejtőt követ.) **Úgy véljük tehát, hogy OTKA-kutatásunk fő eredménye a regionalitás aspektusára felkészített adatbázisok sora.** Ezen adatbázisok alapján az **egyes** oktatástörténeti, oktatásszociológiai problémákat egyenként a maguk logikus (vagy nem logikus, de alkalom szülte, például tematikus felkérésekhez igazodó, PhD hallgatói témaválasztásoktól függő) rendjében lehet megírni, s ma már minden tanulmányt regionális aspektussal is fel lehet ruházni. Alapvető megfigyelésünk volt ugyanis, hogy az efféle tematikus tanulmányok korábban – noha az országos idősoros, vagy réteg-specifikus elemzésekhez szükséges adatfelvételeket az adott tanulmány megírása céljából gyorsan elvégezték – *szinte sosem tudták felvállalni* a regionalitás aspektusát, mert egy-egy tanulmány erkölcsi hasznához illetve a rendelkezésre álló időhöz képest erre egyszerűen nem volt mód. (Ha népszámlálási adatokból indulunk ki, akkor egy országos adatra 1869-ben 194, 1910-ben 102 törvényhatósági jogú egység (megye vagy thj. város) adata jut. A két háború között nem sokkal csökken az adatszorosodási teher: 1920-ban 46 területi egységgel, 1930-ban 36 területi egységgel, 1941-ben 62 területi egységgel kell számolnunk. És ebbe még nem kalkuláltuk bele sem azt, hogy vannak olyan rendezett tanácsú városok, amelyeknek méretük és jelentőségük alapján a törvényhatósági jogú városok között „lenne a helyük”(pl. Újpest), sem azt, hogy egyetemi rekrutációs szempontból az elcsatolt területekkel is foglalkozni kellene.

Érthető, hogy egyetlen tematikus tanulmány céljából sem volt felvállalható az országos adatok százszorosának megfelelő adattömeg mintegy mellékes rögzítése. Hasonlóképpen nem volt felvállalható melléktermékként a regionális elemzés szempontjából hasonlóképpen

elkerülhetetlen iskolasoros adatfelvétel, hiszen ez esetben pl. a statisztikai évkönyv minden egyes középiskolára vonatkozó adatát száz-kétszáz helyi iskolai adattal kellett volna kiegészíteni. (Az pedig végképp nem merülhetett fel, hogy a területek „iskolázott kibocsátó” kapacitását – felekezet-specifikusan stb. – fel lehessen mérni, hiszen ehhez a százezres nagyságrendű egyetemista tömeg diplomakönyveit kellett volna feldolgozni – amit végül is mi tettünk meg először.)

OTKA kutatásunk legfontosabb eredményének azt tartjuk, hogy szinte minden olyan oktatástörténeti kérdésben, melyben korábban csak Magyarországra (legjobb esetben Budapestre és Magyarországra) vonatkozó adatokból indulhatott ki az elemző, ma regionálisan specifikált adatokból indulhat ki.

E tanulmányok fokozatosan készülnek, néhány esetben a tanulmány már készen van, más esetekben a keresztátlák elkészültek, ismét más esetekben az adatbázisok felkészítették a regionális aspektusú keresztátlák elkészítésére. (Lásd a felsorolt bibliográfiai adatokat ill. a honlapot.)

4. A regionális kutatások általában a kutatás viszonylag korai fázisában definiálják az összehasonlítható régiókat, s utána ezekkel dolgoznak. Mi nem ezt követtük: az egyes kérdésekben külön-külön alakítottuk ki a régiófogalmat – nemcsak a vizsgált aggregátumok (pl. református, magyar, ipari munkás stb.) hanem a vizsgált jelenség (érettségizés, történelem jegyek stb.) szempontjából is. Ennek olyan hozadéka lehetségesek, hogy egyes vizsgálatokban az északi régió egy keleti és egy nyugati térségre oszlik, más vizsgálatokban a kiemelt fejlettséget mutató közép-szlovákiai régió önállósodik – ezáltal az egész térség „látványa” megváltozik.

II.

Olyan kutatásokat folytatunk, melyek lehetővé teszik ...

- ...Budapest és a Budapesten kívüli ország szisztematikus összehasonlítását.
- ...a nagyvárosok és az azon kívüli ország szisztematikus összehasonlítását.
- ...a modern nagyvárosok, a történelmileg magas státuszúként megmaradt, de a modern expanzióba be nem kapcsolódott városok összehasonlítását.
- ...a városi települések és a vidék összehasonlítását.

Ezek a vizsgálatok annak bemutatására valók, hogy:

A) a magyar területi egyenlőtlenségek mennyiben helyi és mennyiben nemzetközi természetűek: azaz mennyiben van szó arról, hogy az iskolázottság a fővárosban koncentrálódik, szemben a vidékkel, s mennyiben arról, hogy ez a főváros *történetesen* egy sokkal tágabb térségnek, Kelet Közép Európának s a Balkánnak egyfajta iskolázottsági központja.

B) mennyiben van szó arról, hogy a regionális központul szolgáló nagyvárosok az egyenlőtlenségi rendszer fokozatos hordozójává válnak, azaz az olyan történelmileg új és néhány nagyvárost jellemző jelenségek, mint a modern egyetemek, vagy a modern nagyipar mennyiben zárkóztatják fel e vidéki nagyvárosokat az iskolázottsági központként szolgáló Budapesthez vagy ellenkezőleg: azok a társadalmi-gazdasági jelenségek, melyek a vidéki központokat felemelik *méginkább* megnövelik Budapest relatív súlyát.

C) a törvényhatóságú jogú városok tekintetében a sajátos közigazgatási státusz, s az ennek vonzáskörzetében felbukkanó közalkalmazotti értelmiség a döntő-e egy város relatív iskolázottsági pozíciójának meghatározásakor, vagy ellenkezőleg, a modern növekedési tényezők, s a magánalkalmazott értelmiség, iskolázott kereskedőosztály magas aránya dominálja a rangsort.

D) a történelmileg várossá lett összes település és a vidék szembeállításánál e különbségek mélyülnek, vagy csökkennek: azaz a nagyvárosi és kisvárosi lét, vagy a kisvárosi és a falusi lét között objektíválható történelmileg nagyobb különbség.

III. Adatbázisaink lehetővé teszik ...

...a történelmi Magyarország és az 1920 után megmaradt terület regionális viszonyainak összehasonlítását, ami a fejlett és fejletlen, előnyös és hátrányos helyzetű terület fogalmainak teljes átrendeződéséhez vezet. A történelmi Magyarország nagy történelmi városgyűrűjében (Kolozsvárott, Aradon, Temesváron, Újvidéken, Pozsonyban, Kassán stb.) lakni és iskolába járni 1920 előtt előnyös helyzetűségnek számított, lényegében felekezettől vagy anyanyelvtől függetlenül, 1920 után egy Magyarországon maradt kisebb város lakójának már jobbak voltak az egyetemi továbbtanulási esélyei, mint a határral leválasztott fejlett területeinek. Ilyen értelemben a mai Dél-Kelet- és Észak-Magyarország felértékelődik az elcsatolt területek városaihoz képest. Ugyanakkor az ország középső területe és a Dél-Dunántúl – vidéki – lakosságának iskolázottsági helyzete viszonylagosan leértékelődik: minthogy a peremvidékek nagy iskolázatlan nemzetiségi tömegei nem terhelik tovább az országos iskolázottsági statisztikát, sokkal inkább kidomborodik a szűkebb területen belüli relatíve hátrányos helyzet. A közigazgatásilag egyelőre egyesített megyék nagy iskolázottsági és iskolázási központjai kívül kerültek a határon, melynek következtében a megyék maradék területén az iskolázási esélyek rosszabbra fordultak, illetve az iskolaválasztási irányok átrendeződtek.

... az elcsatolt területek, a határ menti területek, és a szűkebb Magyarországon megmaradt területek összehasonlítását. A tökéletes megoldás nyilván az lenne, ha az összesen öt ország között megoszló történelmi területeket vonhatnánk elemzés alá – de ez fel sem merül, hiszen a Lengyelországhoz kerülő terület olyan kicsi, hogy statisztikailag elemezhetetlen. Az Ausztriához került terület ugyan sokkal nagyobb, de nincsenek benne önálló városközpontok, ami az iskolázottsági egyenlőtlenségek összehasonlításának alapfeltétele lenne.

A három kisantant ország vonatkozásában ugyan ilyen problémák nincsenek – mindenütt van komoly nagyváros - mégsem tudunk egységesen eljárni:

A Jugoszláviához csatolt területek elemezhetősége ugyanis minőségileg különbözik a többi terület elemezhetőségétől, ugyanis:

Horvátország ugyan a „Magyar Birodalom” része volt, tehát statisztikai adatszolgáltatása sok tekintetben párhuzamos a Magyar Királyságéval, az iskolázottsággal és az iskolázottakkal kapcsolatos ottani folyamatok nem párhuzamosíthatók a romániai és csehszlovákiai történésekkel. A horvát nemzeti adminisztráció ugyanis a horvát-magyar kiegyezés következtében teljes autonómiával épült ki: fel sem merülhetett, hogy – ellentétben a romániai és csehszlovákiai fejleményekkel az iskolázott embereknek, 1920 után részben vagy egészben távoznuk kelljen az országból.

A Jugoszláviához csatolt magyar királysági terület önálló elemzése nem párhuzamosítható a csehszlovákiai és romániai területekkel, mert Fiume/Rijeka a magyar törzsterülettől fizikailag elszigetelten működött: egyébként is sajátos helyzetét tovább bonyolította, hogy a többi

magyar törvényhatósági jogú várossal ellentétben nem volt központja az öt körülvevő területnek (Modrus Fiume vármegyének sem).

A Nyugat Magyarországtól Jugoszláviához csatolt terület igen kicsi és városok nélküli zóna. Lényegesen nagyobb Délvidék, ahol iskolázottsági szempontból komoly városok is vannak: Nagybecskerek, Pancsova, Szabadka, Újvidék, Versec, Zombor stb. E terület önálló elemzése mégis nehézségekbe ütközik. Ugyanis: egyetlen megye sem került a maga egészében Jugoszláviához, így az 1910-es és a két világháború közötti adatok összehasonlítása nagy nehézségekbe ütközne.

Kiválóan összehasonlítható ugyanakkor az országnak az a három területe, mely 1920 után Románia, Magyarország és Csehszlovákia között oszlott meg. A három terület méreteit tekintve összevethető: a román és a magyarországi rész területileg nagyságrendileg azonos, a csehszlovákiai terület ezeknek csak háromötöde. Viszont a csehszlovákiai terület – kívül esvén a török hódítás által ellenőrzött zónán relative nagyobb lakosságú, erősebben városiasodott. A két terület Románián és Csehszlovákián belüli elhelyezkedésének is van olyan sajátossága, mely elválasztja a Jugoszláviához csatolt magyar királysági területtől. A román és csehszlovák politikai élet egyaránt egybeesett az egykori határral, a szlovák-cseh ellentéteknek a vallási és politikai mellett etnikai olvasatuk is van, az erdélyi regáti ellentéteknek sem csak politikai és kulturális, hanem a görögkatolicizmus/ortodoxia ellentéte miatt vallási olvasatuk is van. A Romániához, Csehszlovákiához és Magyarországhoz került területeknek, ellentétben a Jugoszláviához csatolt területtel, vidéki egyetemi városaik is voltak – ez is lehetővé tesz valamifajta „könnyebb” (mert Budapest szerepétől eltekinteni kész) összevetést.

Összességében tehát pusztán logikai alapon elkülöníthetjük a tisztán Csehszlovákiához csatolt, azaz csehszlovákiai városközpontokhoz kötődő, a tisztán Romániához csatolt, az ottani központokhoz kötődő és a tisztán Magyarországhoz „került”, azaz a magyar városközpontokhoz kötődő megyéket, valamint a határsávba eső megyéket.

Minél magasabbra emelkedünk azonban az iskolázottság vizsgálatakor, annál kevésbé élesen kell kezelnünk az elcsatolt és el nem csatolt területek közötti különbséget. Minél magasabban iskolázott „szülői csoportról”, „munkavállalói csoportról” és minél magasabb pozíciójú iskolatípusról van szó, annál kevésbé mondhatunk le az elcsatolt területek részletes elemzéséről, hiszen annál valószínűbb, hogy a vizsgált diákok, illetve a vizsgált iskolázottsági elitiek az elcsatolt területről származnak, annál jellemzőbb, hogy ott él még eltartójuk, annál jellemzőbb, hogy „visszakívánkoznak”, illetve 1938 és 1944 között vissza is térnek ezekre a területekre.

Az általánosan szokásos megoldással szemben, mely a két háború közötti illetve a második világháborút követő iskolázottsági egyenlőtlenségeket alapvetően a trianoni ország adatai alapján írja le, a mi **kutatásunk** a diákrekrutáció vizsgálatakor **mindenképpen a történelmi ország és megyehatárokból indul ki.**

IV. Adatbázisaink a megyék közötti iskolázottsági egyenlőtlenségeket

- a diplomások aránya szerint,
- a középiskolázottak aránya szerint,
- a négy középiskolát végzettek aránya szerint,
- az analfabéták aránya szerint,

- az iskolázottság egészéből képzett sajátos pontrendszer szerint teszik összehasonlíthatóvá.

Az írni-olvasni tudás és a magasabb iskolázottság ugyan összefüggenek, de más összefüggések határozzák meg a különféle iskolázottsági csoportok jelenlétét. Az 1000 főre eső érettségizett emberek számát tekintve a falvak mérete nem ugyanúgy befolyásolja a számot, mint a települések mérete általában. A fő szabály az, hogy minél nagyobb a település, annál magasabb az érettségizettek aránya. A kis falvakban viszont: ha a falu már elég nagy ahhoz, hogy legyen tanítója, papja, jegyzője, akkor az adott falu jobb arányt mutat, mint az a kissé nagyobb falu, amelynek hasonlóképpen egyetlen tanítója, papja, jegyzője van. Az azonos méretű falvak között pedig a többfélekezeti közösségek – egyszerűen mert nem egy, hanem két tanítójuk, papjuk van – jobb arányokat mutatnak. Ezek a problémák – minthogy egyes megyékben szisztematikusan egy irányba húz a települések mérete és vallási sokszínűsége – összeadódnak. A diplomások és érettségizettek számát tehát nem lehet egyszerű fejlettségi mutatóként elfogadni, mert nem egyszerűen a helyi viszonyok fejlettségét, hanem a központ (az állam vagy az egyház) személyzeti politikáját szervezetfejlesztését tükrözi.

A négy középiskolát végzettek száma viszont – minthogy az a MÁV és Posta kivételével – nagyobbbrészt piacilag/társadalmilag értelmezhető, inkább elfogadhatjuk mutatónak. Így kialakíthatunk olyan térségeket – s az egyes térségeken belül olyan felekezeti és etnikai altársadalmakat –, melyeket egyenletes belső modernizáció jellemez (azaz széles alfabetizmusra viszonylag széles iskolázottsági középosztály és annál arányosan kisebb iskolázottsági felső osztály épül), s olyan társadalmakat, melyeket „kívülről” modernizálnak. Ennek jegye a kis létszámú, de az iskolázottsági középértékhez képest még így is aránytalanul széles felső osztály. Nyilván a legfontosabb minősítő jegy mégiscsak az lesz, hogy az iskolázott osztályok milyen arányban születtek helyben, illetve milyen arányban jártak helyi iskolába?

V. Adatbázisaink a megyék közötti iskolázottsági egyenlőtlenségeket

- a törvényhatósági jogú városok és az őket körülvevő megyék együttes adatai szerint,
- a törvényhatósági jogú városok nélkül,
- valamennyi város nélkül, kizárólag a falvakra koncentrálván teszik összehasonlíthatóvá.

Nyilvánvaló, hogy a nagyvárosok iskolázott népessége és iskolarendszere is három élesen elütő narratívában írható le: az egyik narratíva szerint a nagyvárosok iskolái, felsőfokú intézményei elsősorban az országos piacra termelnek érettségizetteket és diplomásokat, a másik narratíva szerint elsősorban önmaguk versenyképességét fokozzák, közelebb hozva magukat Budapesthez ill. más fejlett nagyvárosokhoz, akár növelve is a különbséget vidékük és önmaguk között. A harmadik lehetséges narratíva szerint viszont iskolai népességük beolvad a környező megye társadalmába, s iskolázott népességük arányából valójában az egész térség fejlettségére lehet következtetni. Ugyanezt a hármas értelmezést a kisebb városok esetében s le lehet írni – bár azok esetében az egyetem, ill. a fenntartók szerint differenciált középiskola-hálózat nem is merülhet fel. Ennek következtében a megyék összehasonlításakor és az iskolázottsági térképek megrajzolásakor olyan adatra is szükségünk van, mely a nagyvárosokat és térségüket külön-külön, ill. olyanra is, amely egyben veszi számba. S természetesen olyan térképekre és elemzésekre is szükség van, mely a városi, tehát magasabb közfunkciókat birtokló területek teljes hiánya mellett jár el.

- VI. Kutatásunkban a területi iskolázottsági egyenlőtlenségeket
felekezetspecifikusan
anyanyelvspecifikusan
névjellegspecifikusan
nemspecifikusan
korspecifikusan
foglalkozásspecifikusan írjuk le.

Noha e változók egymástól látszólag függetlenek, valójában az egyes változók segítségével megfigyelt összefüggések más változók használhatóságáról komoly információval szolgálhatnak. Az iskolázottság növeli mind a vallásváltoztatás, mind a szekularizáció valószínűségét, így a felekezet eredeti jelentését módosítja. A felekezetiség és anyanyelv erősebben függ össze a nőknél, mind a férfiaknál, a vegyes lakosságú településeken szisztematikusan magasabb a nem magyar anyanyelvű nők aránya, mint a férfiaké: a férfiak – iskolázottsággal egyébként fokozódó – nagyobb nyilvános szerepvállalása nagyobb arányban vezet magyarosodáshoz, s ha nem is ekkora a különbség, de nagyobb arányban jár vallásváltoztatással is. Az életkorcsoportok egyfelől természetes módon hordozzák saját gyerekkoruk iskolázási viszonyait, illetve annak a területnek az iskolázási viszonyait, ahol gyerekkorukban laktak – másfelől a felekezet, anyanyelv, városiasodottság, nem és foglalkozásspecifikus mortalitást.

Ezek a vizsgálatok többféle adatbázisrendszer összekapcsolásával lehetségesek:

- a több elemet kombináló publikált népszámlálási keresztátlák egyszerű rögzítésével és elemzésével;
- a több elemet kombináló nem publikált népszámlálási keresztátlák levéltári feltárásával, rögzítésével és elemzésével;
- a csak néhány elemet publikáló keresztátlák eredményeinek korrelatív elemzésével (pl.: iskolázottság-felekezet, iskolázottság-anyanyelv, anyanyelv-felekezet kombinációban létező területileg differenciált átlák lehetővé teszik matematikailag érvényes – bár sosem publikált és kéziratban sem létező – felekezet-anyanyelv-iskolázottság összefüggésrendszer feltárását);
- az egyes évenkénti adatfelvételek és a hozzájuk közelálló népszámlálási időpontok párhuzamos anyagainak együttes elemzése (pl. népszámlálási orvosság, tanárszám, illetve évkönyvi mortalitás, egészségügyi statisztika, középiskolai személyzeti statisztika stb.);
- az általunk végzett személyes felvételek (népiskolai, polgári iskolai, kereskedelmi iskolai, tanítóképzői, középiskolai és egyetemi anyakönyvi adatok alapján) a névjelleg, kivételesen (a népiskola vonatkozásában) az anyanyelv és iskolázottság közötti összefüggések, ill. a névjelleg és felekezet, ill. a foglalkozás közötti összefüggések elemzését.

VII. A regionális kutatások – miközben persze bőségesen foglalkoznak a migrációval – fejlettségi számításokat mégiscsak a meghatározott helyen lévő népesség iskolázottsága alapján végeznek. Jelen kutatás adatbázisai azonban lehetővé teszik, hogy egyes területek diplomás-kibocsátó és érettségizett-kibocsátó potenciálját is összevegyjük az egyes területek érettségizetteket „fogadó” potenciáljával...

Ennek olyan alapvető forrásai vannak, mint a számos iskolára nézve aggregáltan megvizsgált területi rekrutációs adatok és a néhány iskolára személyesen megvizsgált területi rekrutációs adatok, az egyetemre pedig teljes körűen megvizsgált területi rekrutációs adatok .

Az egyetemi anyakönyvi adatokban a szülő foglalkozása, a diák születési helye, s a diák eltartójának jelenlegi lakhelye is szerepel, amely – ha feltételezzük, hogy az iskolázott népesség lényegében teljes körűen egyetemre küldte fiúgyermekait – sosem látott részletezettségű forrást biztosít a vizsgált időpontban éppen szülői életkorban lévő jogászok, orvosok, tanárok területi mobilitásáról.

A regionálisan létező (pl. tiszti címtárakból, iskolai értesítőkből, orvosi és ügyvédi névjegyzékekből, telefonkönyvekből, virilis listákból előállítható) elitlisták visszaazonosításával az iskolázott elitek a megyék közötti áramlásuk folyamatában is tetten érhetők – ez a kutatás továbbfejlesztésének egyik legfontosabb útja.